

СТАЛИЙ РОЗВИТОК СУСПІЛЬСТВА І ЗБЕРЕЖЕННЯ ПРИРОДНОЇ СПАДЩИНИ ТВОРЦЯ: СПІВПРАЦЯ ЦЕРКВИ, ДЕРЖАВИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

ПРИРОДА І ДУХ

Сергій ІСАЄВ

Національний університет «Києво-Могилянська Академія»,
Київ, Україна

*«Християнські цінності – фундамент,
який зможе змінити антиекологічну економіку»*

Юрій ТУНИЦЯ

Вступ

Актуальність теми духовного зв'язку людини з природним довкіллям першочергово пов'язана з тим, що суспільство усвідомлює негативні наслідки результатів своєї діяльності, передусім наслідки від забруднення довкілля, і розуміє безперспективність подальшого розвитку за моделлю антропоцентричної діяльності. До подолання загроз цивілізації від самої цивілізації долучився насамперед громадський рух, який примушує державні органи формувати відповідну політику, а виробничі структури – виконувати запобіжні поточні заходи та дії в перспективі на майбутнє з метою не допустити прогресуючого темпу збільшення забруднення навколишнього середовища.

Окрім цього, нагальним завданням постає упередження причин і подолання наслідків глобального потепління на Землі. Зрозуміло, що до цієї актуальної задачі долучились урядові органи й установи, громадські організації, зокрема й не в останню чергу релігійні спільноти як реальні структури, що формують екологічну свідомість вірян (і не тільки вірян). Маємо вітати те, що Католицька церква оперативно відреагувала на захист довкілля як складову сталого розвитку. Свідченням цього є Енцикліка *Laudato Si* Святішого Отця Франциска про турботу за наш спільний дім і практична й організаційна робота Церкви, душпастирів і пастви в цьому напрямку.

Термінологія

Щоб висвітлити й обговорити роль духовності та релігійності у відносинах людини і довкілля, важливо визначитися з термінологією – тільки при такому підході ми зможемо уникнути термінологічних суперечок і протиріч.

Для обговорення цієї важливої теми словосполучення «охорона навколишнього середовища» вважаємо тотожним терміну «довкілля». Слово «навколишнє» є подібним до слова «околок», що має той самий зміст: території з усіх боків об'єкта. Обидва вони мають корінь «коло». Термін «довкілля» має вже корінь «кіл», як і «частокіл». Останній означає огорожу, що є рядком тісно поєднаних кілочків, встромлених у ґрунт, що обмежує подвір'я, поселення, табір. Звертаємо увагу на те, що довкілля може означати як внутрішню територію табору, містечка, так і територію поза огорожею. Тобто вважати «навколишнє середовище» і «довкілля» синонімами буде не зовсім коректним, бо останній термін з волі автора може означати або лише територію самого поселення, або територію поза ним. Водночас термін «навколишнє середовище» не розділяє ці території.

Словосполученням «техногенна екосистема (ландшафт)» екологи зазвичай називають екосистему, що зазнала порушень унаслідок діяльності людини. На сучасному етапі площа порушених територій взагалі не може бути обчислена без визначення ступеня порушення, а на територіях міст, міських конгломератів і в промислових зонах можна говорити лише про якісь залишки природного середовища. Поза цими цілковито антропогенними ландшафтами розташовуються частково порушені ландшафти і десь на периферії – природні, майже не порушені чи зовсім цілісні. Ми кажемо «захист навколишнього середовища», коли беремо до уваги разом і природне, і техногенне середовище, а термін «довкілля» може стосуватись або повністю порушеного ландшафту, або ландшафту, що включає елементи порушення.

Якщо підходити до справи з практичного боку, то маємо розуміти, що суспільство значно більше турбуватиметься ступенем порушення техногенних територій. Тут ми мешкаємо і працюємо. Тому на зменшення цих порушень буде спрямовано більше зусиль, ресурсів і коштів. Наважуємось стверджувати, що під гаслом «захищаємо навколишнє середовище» ми насправді виключаємо природні ландшафти, обмежуючись техногенними. Ми вже вказували, що довкілля може обмежуватися кордонами міста, однак, по-перше, зараз ми вже визначаємо територію великого міста, а по-друге, приміські території, де в приватних будинках мешкають люди, що у місті працюють, теж належать до штучних ландшафтів. Скажемо відверто: захищаємося від порушень,

вчинених нами самими! А це означає, що насправді спрямований на захист довкілля та сталого розвитку напрямок є формальним лукавством. Ми не можемо позбутися антропоцентричності в розумовій та практичній діяльності.

Екосфера і релігія

Сьогодні на Землі вже понад 7 мільярдів мешканців. Ми заповнили всю Екосферу, перетворили її практично на Антропосферу. Власне ці 7 з надлишком мільярдів складають великий Соціум.

Якщо припустити, що Соціосфера як царина виробничої та соціальної діяльності людства охоплює практично земний простір, товщу твердої, рідкої та газової геосфер, включає соціальні, економічні, технічні, демографічні тощо структурні блоки, зійдемося на тому, що її будову й сутність, як і підпорядкованість її структурних одиниць, відображатиме поняття Геосоціальна система (скорочено Геосоціосистема). У ній структурно й функціонально поєднані земне (як середовище існування), космічне (як позабіосферний простір виробничої діяльності) та соціальне (як сукупність усіх проявів суспільного буття, виробничої діяльності та організаторських і регуляторних функцій інтегрального інтелекту).

Соціосфера в результаті цього постає як глобальна геосоціосистема. Розділ науки, що вивчає таку систему, має назву геосоціосистемологія. Але якщо повернутися до релігії, то саме вона від народження була єдиним механізмом стабілізації й захисту Соціосистеми як соціальної організації суспільства.

Поступово її витіснили з цих позицій наука і технології, тому її внесок у захист стабільності Соціосфери зменшувався, однак завдяки індивідуальному підходу до кожної особистості через духовний зв'язок і відповідальність перед Богом релігія (а ми зараз маємо на увазі християнство) залишається вагомим складовою системи захисту Соціосфери від збурень і катаклізмів. Християнство на теренах свого поширення завжди було носієм Соціальної Екології. Саме в цьому його сутність і сила!

Другим вагомим блоком Геосоціосистеми є природне середовище – біосферний та позабіосферний простір, у якому реалізуються вищезгадані процеси і з якого соціальна система одержує переважну кількість речовинно-енергетичних ресурсів.

У процесі експлуатації людина опановує це середовище і перетворює в потрібному для себе напрямку, а також використовує для скидання виробничих відходів, руйнує і забруднює його, а опісля... бере під свою охорону. Це середовище, передовсім його біосферна частина, залишається незамінним для життя людини як біотичного виду. Лише в ньому може реалізуватися її генетична програма, біотичний ріст і розвиток.

Щоб мати якусь уявлення про позицію Церкви щодо необхідності захисту навколишнього середовища, варто прочитати фрагмент рукопису, який залишив нам св. Григорій Богослов. Наведемо кілька цитат з цього тексту [26]:

«Чи хочеш, перерахую тобі різновиди інших тварин щодо нас і до одного, тобто природи кожного...».

«Розглянь природу тих, хто плаває, хто ковзає і ніби природу кожного...».

«Розглянь також зграї птахів неспівочих та співочих... Хто дає птахам ці пісні і щебетання на гілках дерев...».

«Після цього перейди широту і довготу спільної всім матері Землі...».

«З якої причини Земля стоїть твердо і неухильно? Що підтримує її? Яка у неї опора? Бо розум не знаходить, на чому це базується, окрім Божої волі.»

І нарешті – як підсумок:

«Природа, як на спільному банкеті, запропонувала тобі все: і те, що потрібно для тебе, і що служить твоєму задоволенню, щоби ти, окрім іншого, із самих благодіянь пізнав Бога і зі своїх потреб придбав більше відомостей про себе самого» [26].

Перефразуємо:

Тобі пропонується з того, що Бог як богодіяння створив для тебе, узяти те, що тобі потрібно і слугує твоєму задоволенню, для того щоб ти пізнав Бога і дізнався більше про самого себе.

У цій бінарній системі – Людина і Природа – за Божим задумом користувачем є людина. І вона підходить до Природи переважно з практичним баченням, а тому й переступає розумні межі.

Завадою голому практицизму є два захисних бар'єри:

- користування природою має приносити задоволення як потреб, так і запотребних бажань, і людина зацікавлена в тому, щоби об'єкти задоволення не вичерпувалися;

- усе створене Богом залишається оповитим Божим духом. Отой Дух Божий і захищає природу від знищення людиною.

Завдання релігії було і залишається просте: перешкоджати всяким звабам той Дух у людях нищити і допомагати той Дух Божий спільноті й кожній особистості зберігати та примножувати.

Учні, знайомі та незнайомі, часто запитують нас, екологів, яким чином ми радимо тій пошесті понівечення природи завадити. Криза довкілля, відповідаємо, – це наслідок духовної деградації й девальвації моральних цінностей. Проблема довкілля можна буде вирішити тоді, коли вона стане проблемою для всіх: не тільки фахівця еколога чи інженера, а й бізнесмена, політика, священника, домогосподині, дітей, які з раннього дитинства повинні її усвідомлювати.

Отже, на першому місці маємо поставити світогляд, освіченість і культуру поведінки, аби людина розуміла, що відбувається, і знала, що їй робити. І перша найбільша відповідальність у сфері охорони природи, у сфері раціонального використання природних ресурсів і виховання освічених людей покладається на інтелігенцію. Тому перша з причин наших негараздів – загальна слабкість і нерішучість інтелігенції, яку маємо зараз.

Друга причина – слабкість законодавчої, регуляторної бази та її впровадження. На жаль, закони часто розробляють люди, далекі від проблематики, що має бути врегульована. Для прикладу згадаємо, як свого часу приблизно десять депутатів подали до розгляду Верховної Ради «Лісовий кодекс». Серед них не було жодного фахівця, який би професійно розумів, що таке ліс і як у ньому треба вести господарство.

Але, крім цього, бракує відваги в нашому церковному середовищі, серед наших ієрархів: вони все роблять дуже делікатно. Робота Церкви задля збереження природи має бути потужною, починаючи від священників у селах і деканів, до владик і найвищого керівництва.

Думка про збереження довкілля має пронизувати всіх причетних до господарської діяльності країни, усі суспільно-господарські, освітньо-педагогічні установи, релігійні організації, щоб підносити свідомість, культуру і духовність громадянина. Щоб утвердитись у спільності мети й можливостей співпраці державних, громадських організацій і Церкви в подоланні кризи довкілля, скористаємося інструментами та підходами етики й естетики.

Етика – це наука, що вивчає мораль, норми поведінки, сукупність моральних правил певної суспільної чи професійної групи. Етика є важливим фактором свідомого підтримання правопорядку в суспільстві. Екологи наголошують на визнанні морального статусу природи, високому оцінюванні її внутрішньої нематеріальної цінності, повазі до прав природи й обмеженні прав людини у стосунках з природою.

Естетика – наука про чуттєве пізнання світу, про неутилітарне, споглядальне або творче ставлення людини до дійсності, наука, що вивчає специфічний досвід освоєння довколишньої дійсності, у процесі чого суб'єкт відчуває, переживає стан духовно-чуттєвої ейфорії, піднесення, радості, катарсису, духовної насолоди і т.д., відчуває органічну причетність до Універсуму, власну сутність неподільно з Першопричиною, Богом. Це перший крок, за яким мають йти вивчення і захист Богом сотвореного.

Монахи в давніх монастирях, віддаючи перевагу служінню Господу і забезпеченню життєдіяльності своєї та братії, знаходили час для пізнання природи й вивчення, зокрема, рідкісних і цінних рослин. Згадаємо Менделя. Саме вони продовжили гідну працю лікарів давнини в царині

пошуку лікарських рослин і поширення практики лікування народними засобами. Звернемо увагу: спрацювали наші інстинкти – і ми почали захищати (не завжди успішно) місця зростання лікарських рослин. Маємо докласти зусиль для продовження традицій учених монахів, поширюючи нашу діяльність як вірян на захист довкілля.

Щодо цього звернемо увагу на зацитовані емоційні вислови Григорія Богослова: власне вони демонструють естетичні цінності і високу духовність святого отця. Власним прикладом він закликає нас до любові до всього живого, що створене Богом.

Уже пізніше наука сформувала систему напрямків, які вивчають процеси в екосистемах під впливом природних й антропогенних чинників. На думку І. І. Мазура та ін. [1], ми можемо виділити окремо популяційну й техногенну екологію. Власне, перша стосується вивчення характеристик і закономірностей біосфери, екосистем, природних ландшафтів, друга – планування та вжиття певних заходів до максимально можливого збереження природного стану біосфери без непоправних порушень. Але до переліку варто додати соціальний блок пізнання відносин людини й довкілля. До нього належить і сукупність релігійних систем пізнання світу.

Космогонія різних релігій

У пошуках засадничих основ створення матеріальних багатств світу на основі природних ресурсів та їх сталого використання ми зробили огляд публікацій про космогонію різних релігій [2] і трактування шляхів створення світу в індуїзмі [3–7], сикхизмі [8], буддизмі [9], віруваннях давнього Єгипту та Месопотамії [10–12], віруваннях кочових народів Середньої Азії – тенгріанстві [14], зороастризмі [15–17], синтоїзмі [18, 19], віруваннях інків та майя [20, 21] та вченні Конфуція [22, 23].

У різних релігіях версії створення світу відрізнялися, однак у жодній не йшлося про необхідність захисту непорушності створеного Богом Світу. Теза «життя у злагоді з природою та людством», проголошена в синтоїзмі, мабуть, означає, що природа завжди має догоджати людині. Обожнювання, наприклад, корів в Індії не заважає вбивствам інших тварин. Найбагатшим на версії створення матеріальних та духовних цінностей світу у своїх догматах вважаємо індуїзм. Визнано, що це одна з трьох (разом з віруваннями Єгипту та Месопотамії) найстаріших релігій світу.

Відповідно до вірувань багатьох народностей основою багатства є органічне залучення дарів природи – залучення, а не знищення. За вченням брахм Самхіта [6, 7], Говінда (Господь Крішна) вічно споглядає й охороняє незліченні духовні та матеріальні всесвіти як основу всього суцього, владарюючи над ними. Неподільна ж і безкінечна Абсолютна Істина в образі безкінечного брахмана існує поза межами світу з його

мільйонами планет і рівнів буття, таких як Земля. Беремо до уваги, що в індуїзмі є відповідність Всевишнього Бога Божому Духові.

Нам зрозуміло, що до вихідних джерел, з яких створені три світи, належать світло, простір, час, душа і розум. Суттєво також, що кількість всесвітів не злічити, як і кількість планет, подібних до Землі. Це означає, що масштаби Світу значно більші за ті, що обмежуються текстами Ветхого Завіту, і ближчі до сучасного рівня розуміння Світу. Насінням, первинною сутністю Світу називає себе Творець особин рухомих і нерухомих, і це є цілком зрозумілим для вірян. Насіння це далі називають золотим зародком, первинною матерією.

Серед вихідних, з яких Світ був створений, в одному тексті йдеться про «первинну матерію», а в іншому – про сутність універсального Духа Божого. Розуміти це можна так: Дух Божий є Універсумом, який одночасно проявляється і як матерія, і як дух.

В іншому тексті йдеться про те, що створений Всесвіт має форму яйця, яке ділиться на 14 частин, де Земля є сьомою зверху. Ще одним варіантом матеріалізації є безмежний Всесвіт, створений з тіла космічного гіганта Пуруши (мається на увазі, вірогідно, людиноподібна істота), якого боги віддають як жертву самому собі. Нарешті ми знаходимо в текстах Вед сумнів у тому, чи взагалі можливо досягнути таємниці виникнення Всесвіту.

Важливо зрозуміти, що космогонія Рігведи включає уявлення суспільства в різні періоди його розвитку – від найархаїчніших до найскладніших, які засвідчують значний прогрес у розумінні особливості дійсної будови всесвіту. Кожний етап осмислення в перефразованому вигляді входив до складу Вед як окремий текст без коментарів. Логічною виглядає теза про те, що Всесвіт виник з первинного хаосу, де Земля й небо були спарені в одне ціле. Зараз для нас легше зрозуміти, що велике значення має поняття первинного «широкого простору», що протистоїть «тісноті» як негативному поняттю про відсутність простору, що характеризує стан того хаосу.

І тут однією з функцій богів є звільнення вірян від хаосу (аласу). За давніх часів молитовні обряди часто відбувалися під деревом, яке ототожнювалось зі світовим стовпом, що підтримує небо як простір Всесвіту. Близьким для нас є перший філософський варіант, де глобальна космогонія майже збігається з сучасним розумінням будови Всесвіту, розумінням його досі не пізнаних глибин. Прослідковується чітка ява безкінечності глибин і стану поля матеріального і нематеріального як безмежності Духа Божого й непізнаність особистості його Творця. З цієї точки зору енциклопедичність текстів, записаних у Ведах, є унікальною.

Пропустимо тут порівняльний аналіз космогонії в інших релігіях і віруваннях. Наведемо тільки кілька рядків, які привернули увагу. Ос-

новою для вірувань сикхів є ідея гуру – учителя. Цитуємо вільний переклад фрагмента текстів, що залишилися [8]: «До Творення Бог існував як Абсолют сам по собі, але протягом Творіння не існувало нічого – ані раю, ані пекла, ані трьох світів – тільки Безформне. Не було ані книг, ані добра і зла, ані слави і доблесті, ані чоловічого і жіночого. Коли Бог забажав виявити себе (як Саргур), він спочатку знайшов своє відображення через Ім'я, і через Ім'я з'явилась Природа, у якій Бог розчинений і присутній всюди та розповсюджується в усіх напрямках, як Любов».

Єгиптяни, зокрема, вважали, що боги створили світ саме для людей, що збігається з нашими віруваннями [10]. Для них релігія полягала у «вірі у вищу силу та життя після смерті. Єгипетський міф про створення світу був дуже схожим на початок історії Месопотамії про те, що там спочатку були лише хаотичні повільні води. Цей Океан був безмежним, бездонним та безгласним, допоки на його поверхні не піднявся пагорб землі (знайомий як бен-бен, початковий курган, який, як вважалося, символізує піраміди) та великий бог Атум (Сонце) постав на бен-бені й заговорив, народив бога Шу (повітря), богиню Тefнут (вологи), бога Геб (землі) та богиню Орех (неба)» [10]. Це є характерним прикладом «обожествлення» сфер, стихій і тварин, який бере початок у первинних віруваннях наших давніх предків.

Про вірування в Месопотамії збереглося небагато матеріалів. З глиняних табличок ми дізнались, що коли вись іще небом названа не була, а землю не називалась твердь, що була внизу, коли води Океану й Безодні між собою були перемішані, коли не було створено жодного поля, коли не було видно жодного болота, коли свого імені ніхто не мав і не була визначена нічия доля, саме тоді й були створені перші боги [12]. Це тільки перший наведений приклад наявності кількох богів у віруваннях, але прикладів можна навести багато, у т.ч. для індуїзму, буддизму тощо.

Обмежимося коротким коментарем щодо суттєвих речей. Бог створив людину за власною подобою, тобто сам Бог фізіологічно цілком подібний до людини. Однак потім про це нас просять забути. Якщо й усе інше створене за подобою, то існує Світ, абсолютно подібний до Землі. Або, як це тут звучить, оскільки все було віддано людині у власність, головною метою будь-якої речі чи особи було бути корисною для людини, урахувуючи її фізіологічні потреби, про які Бог знав зі свого досвіду.

Усе, що було неприємним для людини, виникло для випробування, навчання бути стійкою фізично та морально. Або те паралельно творив Сатана на протигагу Божому задуму. Зразки він брав, вірогідно, теж з іншої планети.

Відповідно до підпорядкованої ролі всього, що Бог створив за перші п'ять днів, вимогам і потребам Адама, Єви та їх потомства випала роль «природного довілля» в Божих заповідях. Лише в одній з них воно зчитується. Четверта заповідь нам каже: «...пам'ятай останній день, люби його святити. Шість днів працюватимеш і робитимеш усі свої діла, а в сьомий день – суботу – Господу Богу твоему не робитимеш у цей день жодного діла – ні ти, ні твій син, ні твоя дочка, ні твій раб, ні твоя рабиня, ні твій віл, ні твій осел, ні будь-яка твоя худоба, ні чужинець, який в тебе живе. Адже за шість днів Господь створив небо, землю, море й усе, що в них, а сьомого дня Він спочивав. Тому Господь благословив сьомий день і освятив його» (Вих 20, 1-11).

Коментарі зайві. Роби своє діло, як Бог створив Землю і все на ній, а про інше не турбуйся, бо воно вже твоїм є. Єдине, що можна було б трактувати як прохання захищати природу, – це заповідь «не вбиватимеш» (Вих 20, 13), але це не може стосуватися тварин, бо з чого ж людина тоді буде харчуватись? Ідеться тільки про заборону вбивати людей, але тут ми від коментарів утримаємось.

У Європі Католицька церква, принаймні щодо культури, під час Ренесансу пом'якшила жорсткість вимог. Справжня революція християнства відбулася під час Реформації. У православному ж світі впродовж багатьох століть ніяких змін не спостерігається. Православ'я застигло в тенетах консерватизму. Це, на наш погляд, гальмує поступ підприємництва й культури. Якщо мова, зокрема, заходить про довілля і його роль в естетично-релігійній освіті, то жорсткі стандарти іконопису завадили розвитку того напрямку живопису, прикладом якого є полотно Олександра Іванова «Явлення Христа народу». Не кажу вже про сакральний живопис узагалі. Це стосується і захисту довілля, хоча б тваринного світу! Це має стати одинадцятою заповіддю!

Висновки

У підсумку варто наголосити, що Богом була створена матеріальна й нематеріальна сутність. Нагальність захисту навколишнього середовища усіма ресурсами вимагає активної участі всіх верств і структур суспільства, у тому числі й релігійних організацій. Ми не можемо без їх участі ефективно виховувати вірян як екологічно свідомих громадян. Енцикліка *Laudato Si* Папи Римського Франциска є першою книгою такого формату, присвяченою захисту навколишнього середовища, і допомагає людям саме через духовність проникнутися любов'ю до природи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мазур И.И., Молдаванов О.И., Шишов В.Н. Инженерная экология. – М.: Высшая школа, 1996. Т. 1, 2.
2. Сотворение мира [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.myshared.ru/slide/1399915/>
3. Индийская космогония. Сотворение и разрушение мира [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://kudes.ru/?q=node/21274/>
4. Song Name: Isvara Parama Krsna. Official Name: Brahma Samhita [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://iskcondesiretree.com/page/brahma-samhita/>
5. Эрман В. Г. Очерк истории ведийской литературы [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://vohuman.ru/india/kosmogoniya-rigvedy.html/>
6. Брахма самхита [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.rulit.me › books › brahma-samhita-download-free-380272/>
7. Брахма Самхита [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://gitabase.com/rus/BS/5/>
8. Сикхизм [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.openreality.ru/school/religion/sikhism/main-ideas/>
9. Буддизм [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.grandars.ru/college/filosofiya/buddizm.html>
10. Міфологія Стародавнього Єгипту. Міфи про створення світу Космогонічні міфи [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://studfile.net/preview/5650873/>
11. Религии Египта [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.coursehero.com/file/p1v588h/Egyptian-religion-was-a-combination-of-magic-mythology-science-medicine/>
12. Религия Месопотамии [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://referat.me/religion/323214-religiya-mesopotamii/>
13. Пополь-Вух [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%8C-%D0%92%D1%83%D1%85/>
14. Тенгрианство [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%B5%D0%BD%D0%B3%D1%80%D0%B8%D0%B0%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B2/>
15. Авеста [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://www.krugosvet.ru/enc/kultura_i_obrazovanie/religiya/AVESTA.html
16. Священная книга Авеста [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://1001goroskop.ru/articles/?avesta-kniga-dolednikovogo/>
17. Boyce, Zoroastrians, 1979 [Электронный ресурс] – Режим доступа: 1. <http://www.avesta.org/>

18. Синтоїзм [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://koi.tsru.ru/koi_books/mukhin2/_private/page10.htm

19. Синтоїзм [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B8%D0%BD%D1%82%D0%BE%D0%B8%D0%B7%D0%BC>

20. *Inca Religion* [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.ancient.eu/Inca_Religion/

21. *Maya Religion* [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.ancient.eu/Maya_Religion/

22. *Confucianism* [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.britannica.com/topic/Confucianism/>

23. *Confucianism* [Електронний ресурс] – Режим доступу: <tps://asiasociety.org/education/confucianism/>

24. Голубець М. Криза довкілля – наслідок духовної деградації / Часопис «Християнин і Світ». 2010, № 2(3).

25. Шеремета В. Криза довкілля – наслідок духовної деградації / Часопис «Християнин і Світ». 2010, № 2(3).

26. Св. Григорій Богослов. Про розумний устрій природи / Часопис «Християнин і Світ». 2010, № 2(3).

ОХОРОНА ПРИРОДИ В ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ (1920–1939 рр.)

Олена ГАЙДУКЕВИЧ

*Івано-Франківський національний медичний університет,
Івано-Франківськ, Україна*

Стаття висвітлює важливий аспект різнобічної діяльності УГКЦ у першій половині ХХ ст., а саме надбання в галузі охорони природи Галичини. Розглянуто низку архівних документів, що засвідчують факти природоохоронної діяльності УГКЦ на теренах Галичини в 1920–1939 рр.

Досліджується історія заснування на землях УГКЦ в маєтності «Перегінсько» у серпні 1934 р. першого українського кедрового заповідника в Горганах, створенням якого було започатковано виділення в маєтності Церкви цілої серії цінних заповідних природних об'єктів, згодом об'єднаних у перший Український національний парк природи. Висвітлено виділення заповідних природних ділянок в інших куточках Галичини, зокрема в урочищі «Чортова гора» біля м. Рогатина, в урочищі «Касова гора» біля